

У 1996 лідери східнотиморського руху визволення єпископ Бело та Рамон Рамос-Хорта, отримали Нобелівську премію миру. Уряд дуже негативно сприйняв цю новину, вважаючи, що сепаратисти не можуть бути нагороджені подібною нагородою. Під тиском ООН та особисто її Генерального секретаря Кофі Аннана уряд Республіки Індонезія пішов на зближення з Португалією, яка до цього, з огляду на східнотиморське питання, не підтримувала дружніх стосунків з Індонезією. 5 серпня 1997 року було підписано договір про співпрацю між Республікою Індонезія та Португалією, в межах якого передбачалось звільнення частини активістів Fretelin, ув'язнених в індонезійських тюрмах та впровадження більш широкої автономії для Східного Тимору до кінця 1998 року.

Вже через тиждень, 13 серпня 1997 року в Женеві було підписано Меморандум порозуміння між офісом Генерального Комісара з захисту прав людини та урядом Республіки Індонезія. Відповідно до меморандуму Генеральний Комісаріат з захисту прав людини відкривав в Індонезії своє представництво, офіцери якого б мали право на вільне відвідування будь-яких територій Республіки Індонезія. Офіцерами індонезійського представництва Генерального комісаріату з захисту прав людини повинна була бути впроваджена відповідна база для створення внутрішньоіндонезійських нормативних актів, спрямованих на демократизацію суспільно-політичного життя країни.

Парламентські вибори 1997 року були одними з найважчих та непередбачуваних у всій індонезійській історії. По всій країні відбувались маніфестації та демонстрації, що часто-густо закінчувались сутичками представників різних політичних поглядів. Результати виборів були несподіваними: Демократична партія повністю програла вибори, отримавши лише 3% голосів, що було обумовлено невірною стратегією передвиборчого альянсу Абдурахмана Вахіда та Мегаваті Сукарнопутрі. PPP отримало 22.5% голосів, Голкар – 74.5%. Іронія в тому, що урядова партія отримала найближчу кількість голосів виборців у той час, коли сам режим вже агонізував.

Фінансова криза в Азії почала поширюватись з Таїланду. Протягом лише декількох тижнів тисячі компаній в Індонезії стали банкрутами, зникли заощадження середнього класу, мільйони людей стали безробітними. Незважаючи на скрутну економічну ситуацію, уряд все рівно стояв на захисті фінансового добробуту режиму.

Сама основа режиму, тобто постать самого Сухарто, вже не була такою ж міцною як це було раніше. В 1996 році він поїхав на обстеження серця та нирок до Німеччини і хоча стан його здоров'я був визнаний добрим в 1997 році, у віці 76 років, у Сухарто стався невеликий серцевий напад.

У січні 1998 року був надрукований план фінансового розвитку держави, розроблений урядом, але він був повністю абсурдним з огляду на те, що всі прорахунки велись на підставі старого курсу індонезійської рупії по відношенню до американського долара. Лідери провідних країн світу, включаючи Білла Клінтона та Гельмута Коля, почали давити на Сухарто, змушуючи його прийняти пропозицію МВФ стосовно реформування індонезійської економіки. Сухарто, за порадою Міжнародного Валютного Фонду, припинив субсидування товарів першої необхідності для стабілізації економіки та припинення інфляції. Виникли проблеми з продуктами нафтогазового комплексу, при тому, що Індонезія входить до групи найбільших експортерів нафти в світі. Сухарто деякий час прислуховувався до порад МВФ, однак згодом він змінив своє ставлення до цих порад, що призвело до ще більшого падіння курсу рупії. Наприкінці січня Сухарто робить заяву, що він висуває свою кандидатуру на чергові президентські вибори.

Речник Асоціації жінок Індонезії в Вищому Суді Срівіянти зробила заяву, що кількість безробітних сягнула найвищого рівня за весь час існування Республіки Індонезія й цей процес продовжується.

У лютому 1998 року президент призначає Віранто командуючим ABRI, а свого зятя генерал-лейтенанта Прабово командуючим військами спецпризначення (Kostrad). У березні Сухарто був всьоме був обраний президентом країни, Хабібі став віце-президентом, як того й хотів Сухарто. Новий уряд став своєрідним зібранням родини президента та його найближчих друзів. Його донька Тутут стала міністром по соціальних справах, Боб Хасан отримав посаду міністра торгівлі. Лише одиниці дійсно справжніх політиків та економістів зайняли свої місця у новому уряді.

Джерела та література

1. Anderson B. Violence and the State in Suharto's Indonesia. – Ithaca: Southeast Asia Program, Cornell University, 2001.
2. Arba M., Syairojin. Demitologisasi Politik Indonesia: Mengusung Elitisme dalam Orde Baru. – Jakarta: Pustaka Cidesindo, 1998.
3. Culla A. S. Patah Tumbuh Hilang Berganti: Sketsa Pergolakan Mahasiswa dalam Politik dan Sejarah (1908-1998). – Jakarta: Raja Grafindo Persada, 1999.
4. Elson R. Suharto: a Political Biography. – Cambridge: Cambridge University Press, 2002.
5. Enklof S. Indonesian Politics in Crisis: the Long Fall of Suharto, 1996-1998. – Copenhagen: NIAS, 1999.
6. Fatah E.S. Konflik, Manipulasi dan Kebangkrutan Orde Baru. – Jakarta: Burung Merak Press, 2010.
7. Fattah A. Demiliterasi Tentara Pasang Surut Politik Militer 1945-2004. – Yogyakarta: LKiS, 2005.
8. Haris S. Mengugat Politik Orde Baru. – Jakarta: Grafiti Press, 1998.
9. Hill H. Indonesia's New Order: the Dynamics of Socio-Economic Transformation. – St.Leonards: Allen&Unwin, 1994.
10. Imawan R. Membelah Politik Orde Baru. – Yogyakarta: Pustaka Pelajar, 1997.
11. Iswandi. Bisnis Militer Orde Baru, Keterlibatan ABRI dalam Bidang Ekonomi dan Pengaruhnya terhadap Pembentukan Rejim Otoriter. – Bandung: Remaja Rosdakarya, 1998.
12. Jaiz H. Di Bawah Bayang-Bayang Soekarno, Soeharto: Tragedi Politik Islam Indonesia dari Orde Lama hingga Orde Baru. – Jakarta: Darul Falah, 1999.
13. Lay P.C. Komnas HAM 1993-1997 – Pergulatan Dalam Otoritarianisme. – Yogyakarta: Fisipol UGM, 2002.
14. Oppusunggu. Sumber Krisis Moneter Indonesia. – Jakarta: KPG, 1998.
15. Schwarz A. A Nation in Waiting: Indonesia in the 1990s. – St.Leonards: Alien&Unwin, 1999.
16. Winters J.A. Dosa-Dosa Politik Orde Baru. – Jakarta: Djambatan, 1999.

УДК 94(420).086+327.56(061.1)“1990/2014”

А. Грубіно

ПЕРІОДИ І ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ПОЛІТИКИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЩОДО СПІЛЬНОЇ ЗОВНІШНЬОЇ І БЕЗПЕКОВОЇ ПОЛІТИКИ ЄС (1990-2014 рр.)

У статті досліджено періоди і фактори розвитку політики Великої Британії щодо СЗППБ ЄС у 1990 – 2014 роках. Автором запропоновано періодизацію політики країни щодо СЗППБ ЄС, що дало можливість здійснити системний аналіз особливостей участі Великої Британії у зовнішній політиці і політиці безпеки Союзу у хронологічній послідовності, зробити висновок про характер і рівень впливу зовнішньої політики цієї держави на розвиток євроінтеграції у вказаній сфері. Основні критерії періодизації – перманентні зміни у тактичних підходах керівництва країни до участі в євроінтеграції та етапність нормативно-інституційних змін в ЄС.

Ключові слова: Велика Британія, СЗППБ ЄС, євроінтеграція, періодизація, зовнішня політика, політика безпеки та оборони.

In the article periods and factors of development Great Britain's policy in relation to CFSP of EU in 1990 – 2014 years are investigational. An author is proposed periods of country's policy of in relation to CFSP of EU, that enabled to realized the analysis of the systems features of Great Britain's participation in a foreign and security policy of Union in a chronologic sequence, to draw conclusion about character and level of influence Britain's foreign policy on development Euro-integration in the indicated sphere. Basic criteria of division into periods are permanent changes in the tactical going leaders of country to participating in Euro-integrations and stage of normatively-institutional changes in EU.

Keywords: Great Britain, CFSP of EU, Euro-integration, division into periods, foreign policy, security and defence policy.

Сучасна система міжнародних відносин переживає непрості часи зламу ustalених колективних уявлень про стабілізацію європейської системи безпеки у період постбіполярного світоустрою. Відродження елементів блоково-цивілізаційного протистояння у зв'язку з агресією Росії на території України актуалізує необхідність переосмислення політики провідних суб'єктів міжнародних відносин в Європі упродовж останніх двадцяти років з метою врахування допущених помилок, розробки перспективної стратегії розвитку систем європейської і глобальної безпеки. Одним з таких суб'єктів став Європейський Союз, який

в рамках складних механізмів Спільної зовнішньої політики і політики безпеки (далі – СЗППБ) з перемінним успіхом намагається реалізувати міжнародну правосуб'єктність, політичні амбіції і навіть певною мірою гарантувати зовнішньополітичні інтереси держав-членів євроінтеграції.

Упродовж періоду існування Європейський Союз пройшов непростий шлях міжнародного утвердження. Головна відмінна ознака СЗППБ ЄС – особливо сильна залежність процесу розробки і реалізації політики від інтересів провідних держав-суб'єктів. У цьому контексті варто звернути увагу на дослідження участі в СЗППБ ЄС Великої Британії, адже ця країна з огляду на геополітичні характеристики, міжнародний політичний і економічний вплив, військові можливості і традиції зовнішньої політики залишається одним з ключових акторів європейської регіональної політики, потенційним лідером і провідною державою-членом ЄС у сфері зовнішньої політики і безпеки.

Метою статті є аналіз періодів і факторів розвитку політики Великої Британії щодо СЗППБ ЄС упродовж 1990 – 2014 років. У контексті зазначеної проблематики дослідження метод періодизації дає змогу здійснити системний аналіз особливостей участі Великої Британії у зовнішній політиці і політиці безпеки ЄС у хронологічній послідовності, зробити висновок про характер і рівень впливу зовнішньої політики цієї держави на розвиток євроінтеграції у зазначеній сфері. Основними критеріями виділення періодів є насамперед перманентні зміни у тактичних підходах керівництва країни (правлячих урядів) до участі в євроінтеграції загалом і політичній інтеграції, зокрема, а також етапність нормативно-інституційних змін у процесі функціонування ЄС, що стимулювала відповідну реакцію британського політикуму. Одним із дослідницьких завдань є з'ясування факторів, які спричинили ці зміни. За нижню хронологічну межу дослідження взято 1990 рік – відставку з посади прем'єр-міністра М. Тетчер, європейська політика якої ознаменувала окремих і специфічний етап взаємин країни з ЄС, і прихід до влади Дж. Мейджора. Політика консервативного уряду щодо євроінтеграції під керівництвом останнього відзначалася відмінностями, хоча й зберігала загальну непримиренну лінію британської політичної еліти на відстоювання державних інтересів. Верхня хронологічна межа відповідає сучасному періоду правління уряду Д. Кемерона з відповідними особливостями відносно офіційних Лондона і Брюсселя, викликами і загрозами європейській єдності, що були об'єктивно закладені ще на початку формування Європейського Союзу.

Наукова проблематика становлення і розвитку СЗППБ ЄС та участі в ній Великої Британії у європейській та російській історіографії здобула велику популярність. Серед праць дослідників, які публікують аналітичні матеріали зі згаданої проблематики, виділимо публікації С. Біскопа [11], І. Кіра [12], С. Лена [17], російських британістів А. Валуєва [1], Ал. Громико [2; 4], Н. Капітонової [5], А. Морозова [7]. У вітчизняній історіографії комплексні напрацювання проблематики наявні в британістів А. Грубінка [3], Ю. Крушинського [6], О. Неприцького [8], О. Романової [9]. У посібнику Н. Яковенко подано загальну періодизацію європейської політики Великої Британії [10, с. 76-78].

При аналізі політики Великої Британії щодо СЗППБ ЄС варто насамперед врахувати подвійний характер зазначеного сегмента функціонування об'єднання, що складається з двох логічно пов'язаних, але змістовно окремих елементів, які між собою перебувають у супідрядному відношенні – загальної зовнішньої політики, що включає широкий спектр питань, включно з політикою безпеки та оборони (військово-політичні питання), і власне політики безпеки та оборони як проблем військової організації. Такий розподіл закріплений в основоположних актах і праві ЄС. Він лежить в основі принципової позиції урядів Великої Британії з розмежування дипломатичних і силових (безпекових) засобів міжнародної політики ЄС, що пов'язано з традиційним прагненням гарантувати цілісність євроатлантичної системи безпеки, уникнути імовірного дублювання функцій і структур НАТО через механізми ЄПБО ЄС, обмежити військово-політичні ресурси євроспільноти як перспективного конкурента США на міжнародній арені. Прикладом цьому стала політика уряду Дж. Мейджора щодо передачі до ЄС функцій ЗЕС.

При дослідженні участі Великої Британії в СЗППБ ЄС варто врахувати три головних чинники, що визначають її політичну лінію у відносинах в рамках цієї сфери ЄС. По-перше, для цього напружано нині єдиної політики ЄС притаманна своя специфіка, пов'язана насамперед із багаторівневістю і відповідно структурно-функціональною складністю здійснення зовнішньої політики (особливо політики безпеки), що є наслідком надмірної чутливості цих традиційних фундаментальних складових державного суверенітету. Тому СЗППБ – унікальна (специфічна) сфера кооперації/інтеграції держав-членів ЄС, що повною мірою відображає концептуальну дихотомію його сутності на рівні “міждержавний – національний”. По-друге, зовнішня політика держави завжди залежна від внутрішньої і взаємодоповнюється нею, що особливо актуально у випадку Великої Британії та її усталених підходів до євроінтеграції. По-третє, Велика Британія у своїй зовнішній політиці традиційно тісно пов'язана із США, що додає їй політичного та військово-стратегічного впливу в Європі. Наявна дихотомія стратегічних напрямів зовнішньої політики країни на рівні ЄС – США [12, с. 1315].

В основі зовнішньої політики Великої Британії у другій половині ХХ ст. перебувала сформульована У. Черчиллем доктрина “трьох сфер впливу”, в рамках якої першість надавалася відносинам з країнами Британської Співдружності націй і США. Участь в євроінтеграції вважалася мало престижною і невідповідною стереотипу глобальної ролі Сполученого Королівства. Навіть після вступу Британії в СЕС у 1973 році концептуальні підходи до зовнішньої політики держави не зазнали суттєвих змін. За часів М. Тетчер в цілому набули завершеного характеру концептуальні підходи британської політики щодо євроінтеграції, в основі якої перебувають принципи державоцентризму, міжурядового характеру, пріоритету атлантичних зобов'язань, доцільності розширення інтеграції на нові держави. У зовнішньополітичній діяльності СЕС уряд бачив засіб підвищення міжнародного впливу держави. Однак консерватори закріпили практику політики вибірково-секторальної інтеграції, прагнучи загальмувати поглиблення європейської співпраці, насамперед в інституційній та військово-політичній сферах. Така політика закріпила за Британією реноме “незручного партнера” з європейської інтеграції.

У процесі розвитку політики Великої Британії щодо СЗППБ ЄС у 1990 – 2014 роках можемо виділити ряд періодів.

1. Традиціоналістський період (1990 – 1998 рр.). Тривав від зміни влади у Сполученому Королівстві з приходом кабінету міністрів Дж. Мейджора і підготовки Договору про утворення ЄС, що вперше закріпив СЗППБ як невід'ємний сегмент права Європейських Співтовариств, до різкої позитивної зміни політики британського істеблішменту (лейбористського уряду на чолі з Т. Блером) щодо зовнішньої і безпекової політики Євросоюзу, насамперед Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО), яка відбулася у другій половині 1998 року та увінчалася англо-французькою Спільною Декларацією з європейської безпеки, укладеною в Сен-Мало в грудні цього ж року. У зазначений період відбулася лібералізація усталених поглядів на роль Об'єднаної Європи в системі міжнародних відносин, глобальної та регіональної системи безпеки в умовах формування нової політико-правової реальності при збереженні ключових принципів зовнішньої політики Великої Британії.

Під час правління консервативного уряду Дж. Мейджора Велика Британія підтримала франко-британську ініціативу створення СЗППБ, що стала “другою опорою” Європейських Співтовариств. Однак, якщо з вимогами погодженням зовнішніх політик держав-членів ЄС британці могли змиритися, то їх трактування ЄПБО як “європейського стовпа” НАТО розходилося з баченням прихильників автономії Союзу у сфері безпеки. Коригування підходів правлячої еліти Британії у відносинах з ЄС була зумовлена рядом об'єктивних факторів: 1) невідворотність поглиблення євроінтеграції; 2) підтримка адміністрацією Президент США створення більш тісного політичного союзу в Європі і налагодження стратегічних відносин з Німеччиною; 3) необхідність термінової адекватної реакції ЄС на виклики міжнародної безпеки; 4) зростання проєвропейських настроїв в суспільстві, насамперед в середовищі ділових кіл і політичної еліти, яка, незважаючи на традиційну стриманість до інтеграційних процесів, все чіткіше усвідомлювала державний інтерес в Європі. Водночас саме внутрішньополітичний фактор, зокрема, необхідність збереження балансу між групами євроскептиків та єврооптимістів в лавах Консервативної партії, часто мав вирішальний і часто суперечливий вплив на політику її урядів. Політичній еліті країни більше імпував міжурядовий характер співпраці в рамках НАТО і ЗЕС, якому передали символічні гуманітарно-поліцейські функції, ніж невпинний поступ наднаціональної інституціоналізації Євросоюзу. Збережені глобальні амбіції та інтереси, провідні ролі серед європейських членів НАТО, наявність найбільш ефективних і сучасних збройних сил в Європі давали можливість країні надати перевагу національній оборонній політиці перед наднаціональною. Компромісний і неконкретний характер Маастрихтського договору в частині СЗППБ та її невизначені перспективи задовольняли британське керівництво.

Безкомпромісна позиція британського уряду проявилася під час Міжурядової конференції з підготовки змін до Договору про ЄС у 1996-1997 роках. Позиція британського уряду з європейської безпеки була оприлюднена в березні 1996 р. у Білій книзі

“Співпраця націй. Британський підхід. Міжурядова конференція Євросоюзу 1996”, де заперечувалася можливість будь-якого поглибленого розвитку військових можливостей ЄС у порівнянні з Маастрихтським договором. Текст Амстердамського договору знову мав компромісний характер, залишив двоїстий статус ЗЄС у співпраці з НАТО і ЄС.

2. Еволюційно-прогресивний період (1998 – 2003 рр.) – від активізації проєвропейської політики уряду лейбористів і нових ініціатив з розвитку СЗППБ ЄС до початку іракської кризи. Політика першого лейбористського уряду Т. Блера (1997 – 2001 рр.) на європейському напрямі загалом підтвердила непорушність стратегічний пріоритетів зовнішньої політики королівства. Однак уміло представлена проєвропейська риторика, підкріплена кількома ефективними дипломатичними рішеннями, спрямованими на зближення позицій з європейськими партнерами, свідчила про збільшення гнучкості позиції британського істеблішменту у прийнятті тактичних рішень в умовах змінюваності імперативів європейської політики. Серед цих рішень – підписання Амстердамського договору 1997 року, що вперше формував інституційні механізми СЗППБ та лібералізовано процедуру прийняття рішень в Раді Європейського Союзу, історична заява Т. Блера про необхідність активізації дискусії з питань розвитку СЗППБ та її оборонної складової на неформальному саміті ЄС в австрійському Портшау у жовтні 1998 року, франко-британська декларація Сен-Мало 3-4 грудня 1998 року про розвиток автономних від НАТО військових структур і підрозділів в рамках ЄПБО, згода на передачу від ЗЄС до ЄС ключових функцій, традиційна для Лондона активна підтримка розширення ЄС. Завдяки ініціативам уряду Британії розпочато налагодження прямого співробітництва ЄС і НАТО. Згідно пакету домовленостей “Берлін-плюс” 2002 – 2003 років ЄС і НАТО узгодили принцип “розподілу ролей” у здійсненні військових заходів. НАТО зберегло функцію ударної сили при розв’язанні військових конфліктів, а на ЄС покладено другорядні функції проведення поліцейсько-миротворчих і гуманітарних місій. Франко-британські ініціативи про створення Європейських Сил швидкого реагування в рамках Євросоюзу лягли в основу відповідних рішень самітів Європейської Ради в Кельні і Хельсінкі у 1999 році, які дали старт практичній реалізації військово-політичних можливостей об’єднання. Водночас Т. Блер заперечив можливість створення повноцінної європейської армії в ході підготовки Ніццького договору ЄС у 2000 році.

Головні фактори активізації проєвропейської політики Великої Британії: 1) лідерські амбіції Т. Блера на міжнародній арені і підтримка поміркованого проєвропейського курсу в Лейбористській партії; 2) усвідомлена критична неспроможність Європи гарантувати власну безпеку на фоні конфлікту в Косово і війни проти режиму С. Мілошевича в Сербії; 3) поміркована підтримка США збільшення відповідальності європейців за власну безпеку та інтерес в контрольованості політичної інтеграції “з середини”, яку могла найбільш ефективно забезпечити саме Британія; 4) загроза імовірної ізоляції держави в ЄС при відмові від приєднання до зони євро і шенгенського процесу; 5) об’єктивна можливість проявити лідерський потенціал саме у сфері СЗППБ.

3. Кризовий період (2003 – 2004 рр.) – тимчасове призупинення активної фази участі Великої Британії в розвитку СЗППБ ЄС, розкол в рядах держав ЄС і НАТО через війну США в Іраку, формування планів військово-політичної коаліції держав Західної Європи без Сполученого Королівства. Політика наступних урядів Т. Блера засвідчила, що поглиблення участі країни в інтеграційних процесах мало значною мірою декларативний характер [6, с. 143]. Одностороннє рішення про участь Великої Британії у війні в Іраку паралізувало СЗППБ, загострило відносини з іншими провідними державами ЄС, стало початком кінця правління Т. Блера і загалом Лейбористської партії.

У розпал іракської війни її противники в Європі (Франція, Німеччина, Бельгія, Люксембург) на саміті в Тюрверені з метою тиску на США і колег по ЄС (насамперед Британію) висунули ініціативи про посилення ЄПБО, зокрема, заснування об’єднаного штабу європейських багатонаціональних сил, розробку концепції Європейського союзу безпеки і оборони. Хоча нездійсненність більшості цих пропозицій була очевидною, вони дали очікуваний ефект. Лондон швидко повернувся до діалогу з питань ЄПБО. Водночас іракська криза засвідчила неможливість реального розвитку ЄПБО без його участі.

4. Реінтеграційно-прагматичний період (2004 – 2007 рр.) – від повернення уряду країни до активної політики на європейському напрямі на етапі “конституційних змін” в ЄС до завершення процесу підготовки Лісабонського договору і зміни лейбористського уряду. У процесі розробки Конституційного договору ЄС держави “великої трійки” взяли курс на зближення позицій з метою посилення впливу в ЄС. Уряд Великої Британії виступив з ініціативою про створення Ради Безпеки ЄС за участю трьох країн, що мала стати керівним органом ЄС між засіданнями Європейської Ради. Єврокомісія відкинула цю ідею. За ініціативи лідерів трьох держав розпочато формування європейських оперативних бойових підрозділів кризового реагування. Перша британо-французька оперативна бойова група сформована у 2005 році. Динамізму ЄПБО ЄС надав берлінський неформальний саміт лідерів країн “великої трійки” 20 вересня 2003 р, на якому досягнуто принципу домовленостей щодо надання можливостей ЄС планувати і проводити військові операції без підтримки НАТО. При цьому Т. Блер підкреслив необхідність відкритості ЄПБО для інших країн ЄС і збереження першості НАТО як гаранта європейської колективної оборони. Консенсус провідних держав Євросоюзу забезпечив можливість прийняття Європейської стратегії безпеки в грудні 2003 року. Велика Британія стала активним учасником гуманітарно-поліцейських місій ЄС. Домовленості, серед іншого, передбачали створення Центру оперативного планування операцій ЄС при Штабі Об’єднаних Збройних Сил НАТО в Європі (за наполяганням Британії), що підкреслило залежність ЄПБО від Альянсу.

5. Період інституційної невизначеності (2007 – 2010 рр.) – правління лейбористського уряду Г. Брауна та очікування набуття юридичної чинності Лісабонського договору у зв’язку з проблемами його ратифікації в ряді держав-членів Євросоюзу. Європейська політика лейбористського уряду Г. Брауна (2007 – 2010 рр.) в цілому стала продовженням лінії попередника і мала найбільшим досягненням підписання Лісабонського договору ЄС в грудні 2007 року. За оцінками британської історіографії Г. Браун проявив менше активності щодо ЄС, ніж його попередник [13, с. 1]. Прем’єр-міністру вдалося зберегти для Британії особливий статус, зокрема, право вето у питаннях зовнішньої політики і безпеки [4, с. 302]. Упродовж цього періоду остаточно визріли передумови для істотних змін у зовнішній політиці країни, пов’язані з приходом до влади у 2010 році Консервативної партії в коаліції з ліберальними демократами.

6. Застійно-інерційний період (2010 – 2014 рр.) – правління уряду консерватора Д. Кемерона, який відверто нехтує можливостями країни на рівні СЗППБ ЄС і ставить під сумнів доцільність її військово-політичних структур, критикує інституційні механізми Євросоюзу і намагається протиставити інтереси країни позиції більшості держав-членів Співтовариства, декларуючи можливість виходу з його складу внаслідок імовірного національного референдуму. Вочевидь цей період буде тривати як мінімум до чергових парламентських виборів 2015 року.

Прагнучи кардинального перегляду умов членства в ЄС, британський уряд сподівається отримати можливість самостійно визначати пріоритетні сфери участі країни в об’єднанні, серед яких є СЗППБ. Лондон традиційно відіграє активну роль у процесі розробки і реалізації зовнішньополітичних рішень ЄС. Упродовж 2010-2014 років позиція країни активно звучала при виробленні рішень ЄС щодо Ірану, Кіпру, арабо-ізраїльського конфлікту, розширення ЄС на Балкани, російсько-грузинського конфлікту, підтримки демократії в країнах “Арабської весни”, проведення операцій в Лівії і Малі, вирішення глобальних екологічних проблем, боротьби з піратством в Сомалі, врегулювання громадянського конфлікту в Сирії, надання статусу асоційованих членів пострадянським країнам (Грузії, Молдові, Україні), стримування агресії Росії проти України. Як зазначає С. Біскоп, проблема європейської оборони полягає в тому, що вона не може функціонувати з Сполученим Королівством, але не зможе повноцінно функціонувати і без нього [11, с. 1297]. Згідно даних Європейського оборонного агентства Велика Британія залишається лідером з витрат на розвиток європейської оборони (2,5% ВВП) [14, с. 4]. Стратегічним досягненням коаліційного уряду став запуск амбітної програми оборонної співпраці з Францією як найбільш потужним партнером Великої Британії у сфері безпеки та оборони в рамках ЄС. Без участі британських спеціалістів не обходиться практично жодна гуманітарна місія чи миротворча операція Євросоюзу. Визнана висока компетенція британських фахівців. Зокрема, Верховним представником ЄС із закордонних справ і політики безпеки у 2009-2014 роках була баронеса К. Ештон, а одним з головних творців Європейської служби зовнішніх дій – британський дипломат та аналітик Р. Купер.

Однак чинний британський уряд поставив питання про скорочення фінансування Європейської служби зовнішніх дій, Європейського оборонного агентства і Військового штабу ЄС. На саміті ЄС в Брюсселі 20 листопада 2013 року Д. Кемерон однозначно заявив, що Лондон заблокує будь-які ініціативи зі створення об’єднаних збройних сил ЄС. Аналіз європейської політики

чинного уряду дає підстави вважати, що Сполучене Королівство, маючи відповідні ресурси, втрачає можливість очолити європейський інтеграційний процес у сфері зовнішньої політики і безпеки в умовах загальної кризи розвитку ЄС.

Отже, політика Великої Британії щодо СЗППБ ЄС має вагомий вплив на становлення і розвиток цього напрямку функціонування Співтовариства. Вона поступово еволюціонує від традиційно категоричного НАТО-центризму, заперечення інституційної єдності зовнішньої політики та автономної політики безпеки ЄС до нестабільно активної участі у творенні політичного виміру європейської інтеграції. Упродовж усіх періодів цього процесу до інтересів британських урядів входила його контрольованість, поміркованість, орієнтація на принципи державоцентризму, міждержавності, прагматизму. Прагнення посісти лідерські позиції у процесі політичної євроінтеграції мало компенсувати країні обмежену участь в реалізації інших актуальних проєктів ЄС, посилити вплив в Європі при збереженні першості атлантичного напрямку зовнішньої політики на основі «особливих відносин» з США.

Загострення міжнародного протистояння на Сході Європи у зв'язку з російсько-українським конфліктом робить як ніколи актуальним необхідність збереження єдності і дієвості трансатлантичної системи безпеки. Невід'ємним сегментом цієї системи стала СЗППБ ЄС. Великої Британії як потенційний лідер ЄС у сфері зовнішньої політики, безпеки та оборони може знову зайняти місце в епіцентрі трансатлантичного поля безпеки. Однак через політичний популізм правлячої партії країна втрачає черговий і як ніколи до цього реальний шанс на таке лідерство. Стратегічні інтереси США все більше зміщуються за межі Європи, що посилює залежність Великої Британії від європейського центру міжнародного впливу.

Стратегія європейської безпеки останніх двох десятиліть зазнала поразки. Європейський Союз не зміг і не захотів формувати військові можливості для гарантування та оборони своїх міжнародних інтересів. Керівництво Великої Британії різних періодів причетне до стратегічної зовнішньополітичної і військової слабкості Об'єднаної Європи, її залежності від США. Плачує ідею атлантизму, Лондон понад півстоліття не розглядав ЄС/ЄС як дієвий механізм вирішення проблем безпеки, досі гальмує створення європейської армії і розширення компетенції ЄС у сфері оборони. Військова агресія Росії на території України та пов'язані з цим наслідки для європейської системи безпеки об'єктивно надали європейській і євроатлантичній політиці Лондона новий шанс на відновлення міжнародних позицій і повернення розвитку міжнародних відносин та системи безпеки в регіоні у вигідне традиційне для неї русло.

Джерела та література

1. Валуев А.В. Европейское направление внешней политики Великобритании при «новых лейбористах»: дис. ... канд. ист. наук: 07.00.15 / Антон Вадимович Валуев. – М., 2007. – 188 с.
2. Великобритания: эпоха реформ / под ред. Ал.А. Громыко. – М.: Весь Мир, 2007. – 536 с.
3. Грубинко А.В. Общая внешняя политика и политика безопасности Европейского Союза в европейской стратегии Великобритании: проблема лидерства / А.В. Грубинко // Сборник материалов VI Международной научно-практ. конф. «Современные аспекты общественно-политического развития России и стран мира» (Краснодар, РФ, 25 января 2013 г.). – Краснодар: Пресс-Имидж, 2013. – С. 37-40.
4. Дилеммы Британии: поиск путей развития: монография / под ред. Ал.А. Громыко (отв. ред.), Е.В. Ананьевой. – М.: Весь Мир, 2014. – 480 с.
5. Капитонова Н.К. Великобритания в конце XX – начале XXI века: от консерваторов к лейбористам: Учебное пособие / Н.К. Капитонова. – М.: МГИМО (У) МИД России, 2003. – 128 с.
6. Крушинський В. Британська Європа чи європейська Британія. Великобританія в європейських інтеграційних процесах / В. Крушинський. – К.: Київський університет, 2003. – 214 с.
7. Морозов А. Факторы формирования политики Великобритании в отношении ЕС: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.04 / Артемий Михайлович Морозов. – М., 2008. – 185 с.
8. Неприцький О.А. Велика Британія та європейська інтеграція (90-ті роки XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Олександр Анатолійович Неприцький. – Вінниця, 2003. – 230 с.
9. Романова О.В. Зовнішньополітичні стратегії Франції, Німеччини і Великобританії у контексті розвитку й імплементації СЗПБ ЄС: дис. ... канд. іст. наук: 23.00.04 / Ольга Володимирівна Романова. – Одеса, 2008. – 185 с.
10. Яковенко Н.Л. Велика Британія в міжнародних організаціях: навчальний посібник / Н.Л. Яковенко. – К.: Київський університет, 2011. – 400 с.
11. Biscop S. The UK and European defence: leading or leaving / S. Biscop // International Affairs. – 2012. – No 88:6. – P. 1297-1313.
12. Cyr I. Arthur. Britain, Europe and the United States: change and continuity / I. Arthur Cyr // International Affairs. – Oxford: The Royal Institute of International Affairs, 2012. – No 88:6. – P. 1315-1330.
13. Grant Ch. Why is Britain eurosceptic? / Ch. Grant. – London: Center for European Reform, 2008. – 8 p.
14. Guzelyte S. National Defence Data 2012 of the EDA participating Member States / S. Guzelyte. – Brussels, February 2014. – 32 p.
15. Lehne S. The Big Three in EU Foreign Policy / S. Lehne // The Carnegie Papers. – Washington, July 2012. – 38 p.

УДК 364:351(470)

С. Грицай

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (1991 - 2011 рр.)

У статті висвітлено історичний процес модернізації соціальної політики Російської Федерації (1991-2011 рр.), досліджено особливості її реалізації владою на різних етапах еволюції російської держави.

Ключові слова: історичний процес, ринок праці, соціальна політика, модернізація, добробут, бідність, пенсія, соціальна допомога.

The article examines the historical process of the social policy modernization of the Russian Federation (1991-2011), The features of its implementation of power at different stages of the evolution of the Russian state. The author investigates features of its implementing authorities at different stages of the evolution of the Russian state. In the social sphere the transition from a totalitarian paternalistic model of social policy to the liberal occurred as a result of gradual structural changes in the existing economic system. The reality of political and economic reforms of the early 1990s in Russia stepped up the process of modernization of the state social security system, a reorientation of social policies to support the poor privileged people.

Keywords: historical process, labor market, social policy, modernization, welfare, pensions, social assistance.

В процесі суспільно-економічних трансформацій на початку 1990-х рр. соціальна політика Російської Федерації отримала новий імпульс щодо відновлення історично сформованих, традиційних для соціальної структури суспільства основ надання допомоги незахищеним верствам населення, модернізації пострадянської соціальної системи з метою наближення добробуту громадян до рівня розвинених країн світу.

У цьому контексті дослідженню історії соціальної політики Російської Федерації приділяли увагу такі науковці як А. Барсенков, А. Вдовін, І. Григор'єва, К. Іванов, В. Калмиков, І. Лавриненко, Я. Шабанов.

В ст. 7 Конституції Російської Федерації задекларовано, що Росія є соціальною державою, в якій «охороняється праця і здоров'я людей, встановлюється гарантований мінімальний розмір оплати праці, забезпечується державна підтримка сім'ї, материнства, батьківства і дитинства, інвалідів і громадян похилого віку, розвивається система соціальних служб, встановлюються державні пенсії, допомога та інші гарантії соціального захисту» [9]. Серед науковців немає спільного погляду на трансформацію змісту державної соціальної політики Російської Федерації. На думку російського дослідника Ю. Тимофєєва: «На відміну від сформованих уявлень про те, що сучасна модель соціальної політики російської держави вже є ліберальною, встановлено її відповідність тільки кількісній оцінці (за розмірами державних соціальних витрат); існуючий інструментарій відповідає радянській моделі, що визначає перехідний характер державної соціальної політики в Росії» [25, с. 12]. Аналізуючи процеси модернізації в пострадянських країнах, український вчений С. Бульбенюк робить подібний висновок: «Особливістю політичного розвитку України і Росії є паралельне існування соціальних суперечностей декількох історичних рівнів – у перехідному суспільстві одночасно існують, протидіючи одне одному, різноманітні соціальні інститути, структури, спільноти з протилежними ідеалами, інтересами та цілями. На тлі загальноцивілізаційних тенденцій посилення соціальних функцій держави в Україні та Росії відбувся зворотній процес, який майже не компенсувався у результаті становлення базових інституцій приватного сектору економіки» [4, с. 11].